

БІОТОПИ ПАРКУ-ПАМ'ЯТКИ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ФЕОФАНІЯ¹

Пашкевич Н.А.

ДУ «Інститут еволюційної екології Національної академії наук України»
вул. акад. Лебедєва, 37, 03143, м. Київ
pashkevych.nataly@gmail.com

Охарактеризовано біотопи парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва Феопанія та вказано головні аспекти рекреаційного впливу на природну рослинність на території парку. З'ясовано, що вплив міста Київ, прилеглого села Хотів загалом на парк значний через регулярність, а місцями і необмеженість рекреації. Найменша трансформація зафіксована для лісової частини парку. Описано та запропоновано як екскурсійний маршрут різноманітні ділянки парку з віднесенням ценозів до відповідних типів біотопів В, С, Д, Т за Національним каталогом біотопів. До пропонованого маршруту увійшли такі біотопи: В1.3. Ділянки постійних непроточних водойм без вищої водної рослинності; В3.3. Ділянки водотоків без вищої водної рослинності; В4.1.1. Прибережні та підтоплені ділянки з угрупованнями високих геліофітів; В4.1.2. Прибережні злаково-різнотравні зарості вздовж водотоків; В4.1.5. Угруповання нітрофільної однорічної рослинності на мулистих берегах річок та обмілинах; Т5.2.1. Мезофільні узлісся та галявини на нейтральних і слаболужних ґрунтах; Д1.2.1. Центральноевропейські грабово-дубові ліси; Д1.2.2. Східноевропейські мезофільні евтрофні ліси дуба звичайного і липи серцелистої лісової зони; Д1.2.3. Східноевропейські мезофільні евтрофні широколистяні ліси лісостепової і степової зон; Д1.6.2. Вологі та періодично вологі ліси з домінуванням дуба звичайного або видів в'яза; Д1.6.1. Заплавні вербові і тополеві ліси; С1.2.2. Рудеральні біотопи багаторічних трав нітрофільного типу комплексом біотопів забудованих територій С3.3. Для кожної з ділянок наведено еколого-ценотичні особливості, індикаторні види та характер антропогенного впливу. Для більшості біотопів наведені фото з парку. Проведена робота є прикладом інтерпретації паркової і напівприродної лісової рослинності за оселищною концепцією. *Ключові слова:* ліси, урочище Феопанія, чужорідні види, рекреація.

The biotopes of the park-monuments of the garden art Feophania. Pashkevych N.

Abstract. The biotopes of the Feofania Gardens have been describe and the main aspects of the impact of recreational influence on natural vegetation in the park are outlined. One of the priorities of environmental protection is the protection of the nature of the urban environment. The impact of the city of Kyiv, the nearby village of Khotiv on the park was a whole is significant, due to the regularity and sometimes the unlimited recreation. For the forest part of the park was noted the smallest transformation. Various sections of the park have been described and proposed as an excursion route, with the coenoses attributed to the corresponding types of biotopes В, С, D, T according to the National Catalog of Biotopes. The proposed route includes the following biotopes: В1.3. Unvegetated freshwater still waters, В3.3. Unvegetated parts of watercourses, В4.1.1. Reedbeds and flooded areas with communities of tall helophytes, В4.1.2. Riverine grass-forb thickets along watercourses. В4.1.5. Nitrophilous annual vegetation on muddy riverbanks; Т5.2.1. Mesophilous fringes and glades on neutral and base-rich soils; Д1.2.1. Central European oak-hornbeam forests, Д1.2.2. Eastern European mesic eutrophic pedunculate oak and Linden Heartwood Forest Area, Д1.2.3. Eastern European mesic eutrophic broadleaved forests of the forest-steppe and steppe zones, Д1.6.1. Willow-poplar forests of floodplains, Д1.6.2. Moist and occasionally flooded oak-elm forests; С1.2.2. Nutrient-demanding ruderal herbaceous habitats. For each of the sites ecological-cenotic features, indicator species and characteristic of anthropogenic impact are presented. For the majority of habitats are photos of the park. The work done is an example of the interpretation of park and semi-natural forest vegetation according to the habitat concept. *Key words:* forests, Feophany tract, alien species, recreation.

Постановка проблеми. Формування якісного механізму охорони довкілля потребує забезпечення не лише видової охорони, але й оселищної. Сформульована законодавча база повинна реалізуватися як спеціалістами-біологами, так і активними представниками українського суспільства. Для цього необхідне розуміння таких інструментів як вид, угруповання, біотоп. У статті продемонстровано підхід до інтерпретації угруповань, що зростають поруч у найближчому парку, як одиниць Національного каталогу біотопів України [1], а матеріали подано у формі екскурсії. Запропонований екскурсійний маршрут апробований для учасників круглого столу «Критерії кате-

горизації та оцінка ризиків інвазійних чужорідних видів рослин», який відбувся 27 вересня 2019 року в м. Києві на базі ДУ «Інститут еволюційної екології НАН України» в рамках III Всеукраїнської наукової конференції «Синантропізація рослинного покриву України» [2].

Виклад основного матеріалу. Парк розташований в урочищі Феопанія і межує з висотною забудовою Києва, селом Хотів і перелогоми на їх околиці. Вплив забудови, яка належить до біотопу С3.3 Комплекси біотопів забудованих територій (Національний каталог біотопів України, 2018), значний: мешканці прилеглих будинків регулярно відвідують парк, знають усі «потаємні місця» і люблять

¹ Автор висловлює подяку за допомогу у підготовці статті своїм колегам: професору Р.І. Бурді, Л.М. Зуб, С.М. Конякіну.

не лише прогулятися доріжками (що обмежує рекреаційне навантаження), але й у лісових заростях облаштувати невеликий пікнік. Таке навантаження на природні біотопи незначне, але є одним з аспектів синантропізації у природній частині парку, а ще порушує правила пожежної безпеки парку.

Маршрут авторів розпочинається від готелю «Феофанія». Справа під будинками розташовується невеликий доглянутий горіховий сад (С 2.1.3 **Просанні культури дерев, чагарників та чагарникових ліан**) із різних видів і форм горіху: *Juglans regia*, *J. cinerea*, *J. ailantifolia*, *J. regia* f. *maxima*. Зліва за рудералізованими заростями ростуть чагарники (Д 1.8 **Антропогенні широколистяні ліси**) з *Acer negundo*, у заростях – поодинокі 70-річні дерева горіху *Juglans subcordiformis* із підростом самосіву до 3-4-х років (Рис. 1).

Далі маршрут проходить через антропогенний листяний ліс із мережею асфальтованих доріжок. У деревостані представлені різні види чужорідних видів дерев: *Acer platanoides*, *A. negundo*, *A. sacharinum*, *Eleagnus angustifolia*, *Juglans* sp. і природних видів дерев: *Betula pendula*, *Tilia cordata*, *Ulmus laevis* тощо. Трав'яний ярус формують місцеві лісові види зі значною участю неаборигенних: *Erigeron canadensis*, *Chelidonium majus*, *Impatiens parviflora*, *Ballota nigra*, *Solidago canadensis*. Узбіччя доріжок часом щільно запле-

тені видом-трансформером *Parthenocissus vitacea*. На освітлених ділянках формуються галявини з нітрофільних синантропних видів: *Aegopodium podagraria*, *Humulus lupulus*, *Urtica dioica*, *Falopia dumetorum*, *Myosoton aquatica*, *Artemisia vulgaris*, *Parthenocissus vitacea*. Такі ділянки можна віднести до біотопу С 1.2.2. **Рудеральні біотопи багаторічних трав нітрофільного типу**.

У парк потрапляємо через дубо-кленовий ліс із домішкою липи і в'яза, які утворюють біотоп Д 1.2.2. **Східноєвропейські мезофільні евтрофні ліси дуба звичайного і липи серцелистої лісової зони**. При значній повноті деревного ярусу (до 0,90) нижні яруси розріджені *Euonymus europea*, *Ligustrum vulgare* (у чагарниковому), а у трав'яному – *Chelidonium majus*, *Carex pilosa*, *Geranium robertianum*. Синантропізованість цього біотопу незначна ймовірно через невелику кількість доріжок і «буфер» в якості антропогенного лісового ценозу.

Спускаємося у напрямку села Хотів. Таке сусідство з населеним пунктом найперше відображається на трав'яних біотопах відкритих ділянок лісу. Під впливом рекреації перебуває угруповання біотопу Т 5.2.1. **Мезофільні узлісся та галявини на нейтральних і слаболужних ґрунтах**, що перетворюються на іноді напіврудеральне заростання деревами і чагарниками (*Gleditsia triacanthos*, *Acer negundo*, *Ulmus minor*, *Quercus robur*) і вселення значної кількості трав'яних інвазійних видів: *Solidago canadensis*, *Phalacrolooma annua*, *Asclepias syriaca*, *Erigeron canadensis*, *Ambrosia artemisiifolia*. Основу ж травостою (до 80% проективного покриття) складають *Calamagrostis epigeos*, *Carex hirta*, *Dactylis glomerata*.

Далі у напрямку с. Хотів спостерігаємо насадження 77-річних горіхів шести видів і поодинокі дерева *Gleditsia triacanthos*. Село Хотів, що межує з парком, представлено **Комплексом біотопів забудованих територій С 3.3**. Це поєднання будівель (С. 5.2.1.) і ділянок зі штучним твердим покриттям (С. 5.2.2.), невеликих ділянок сегетальної і рудеральної рослинності різних типів, садів, клумб, городів тощо. Також наявні фрагменти природних біотопів – водних (ставки), трав'яних (незначні лучно-степові та лучні), деревних біотопів культурних деревних насаджень.

Вверх від села зліва розташовані насадження грабу *Carpinus betulus*, які через інтенсивне господарювання та регулярне вирубування підросту та підліску інших видів на початку століття трансформувалися

Рис. 1. Біотопи С 2.1.3. Просанні культури дерев, чагарників і чагарникових ліан та Д 1.8. Антропогенні широколистяні ліси біля парку Феофанія

Рис. 2. Біотоп Д 1.2.2. Східноєвропейські мезофільні евтрофні ліси дуба звичайного і липи серцелистої лісової зони на території парку Феофанія

Рис. 3. Трансформований біотоп Т 5.2.1. Мезофітні узлісся та галявини на нейтральних і слабодужних ґрунтах на території парку Феофанія

Рис. 4. Село Хотів, що межує з парком, представлено Комплексом біотопів С 3.3. забудованих територій

у «грабові плантації». Прямуючи до центральної частини парку, по обидва боки маршруту території парку спостерігаємо лісові угруповання біотопів Д. 1.2.2. Східноєвропейські мезофільні евтрофні ліси дуба звичайного і липи серцелистої лісової зони, де після рубок спостерігаються елементи біотопу Д. 1.2.1. Центральноєвропейські грабово-дубові ліси.

Перший – це лісовий ценоз, що розвивається на нейтральних дерново-підзолистих ґрунтах. Зімкненість крони деревного ярусу до 0,8, де домінантами виступають *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, поодинокі *Ulmus glabra*, *Cerasus avium*. У розрідженому чагарниковому ярусі переважають *Corylus avellana*, *Sambucus nigra*. Затінення не сприяє розвитку густого трав'яного покриву, сформованого *Carex pilosa*, *Stellaria holostea*, *Lamium galeobdolon*. Навесні у синузії ефемероїдів формують «килим» *Corydalis intermedia*, *C. solida*, *Dentaria quinquefolia*, *Ficaria verna*. На жаль, останнім часом все більшу участь у формуванні трав'яного ярусу лісу бере вид-трансформер *Impatiens parviflora*.

Рис. 5. Біотоп Д. 1.2.2. Східноєвропейські мезофільні евтрофні ліси дуба звичайного і липи серцелистої лісової зони на території парку Феофанія

Другий лісовий біотоп представлений досить трансформованим грабово-дубовим чи грабовим лісом на багатих ґрунтах. Тут у трав'яному покриві переважають *Stellaria holostea*, *Lamium galeobdolon*, а весною утворюють яскравий килим *Corydalis solida*, *C. intermedia*, *Dentaria bulbifera*. У зниженій ділянці лісового ценозу з *Populus alba* зафіксовано дорослий екземпляр ще одного виду з високою інвазійною активністю – *Quercus rubra* з поновленням.

Каскад ставків парку Феофанія площею 5 га був створений на місці природного водотоку в тальвезі Феофанійської балки – системи річки Віта у 2004-2006 роках. Береги ставків укріплені камінням, а ставки роз'єднані між собою дамбами і є комплексом прибережних і прісноводних біотопів: **В 1.3. Ділянки постійних непроточних водойм без вищої водної рослинності, В 3.3. Ділянки водотоків без вищої водної рослинності, В 4.1.1. Прибережні та підтоплені ділянки з угрупованнями високих геліофітів, В 4.1.2. Прибережні злаково-різнокотавні зарості вздовж водотоків.**

Лівий берег балки представлений біотопом **Д. 1.2.3. Східноєвропейські мезофільні евтрофні широколистяні ліси лісостепової і степової зон.** Серед домінантів деревного ярусу *Fraxinus excelsior*, *Quercus robur*, *Acer platanoides*, *Carpinus betulus*,

Populus tremula, *Tilia cordata*. У трав'яному ярусі переважають *Carex pilosa*, *Lamium galeobdolon*, *Polygonatum officinale*, *Stellaria holostea*, *Asarum europaeum*, *Galium odoratum*. У структурі лісових ценозів зафіксовані і чужорідні види *Acer negundo*, *Chelidonium majus*, *Urtica dioica*, *Impatiens parviflora*, *Phalacrologa annua*,

Весною яскравий трав'яний покрив складають *Primula elatior*, *Pulmonaria obscura*, *Gagea lutea*, *Viola odorata*, *Cardamine quinquefolia*, *Scilla bifolia*, *Corydalis solida*, *Anemone ranunculoides* тощо. Подекуди трапляються поодинокі вікові екземпляри *Pinus sylvestris*. Цей біотоп досить багатий і на мікологічний складник. На ділянці на пошкоджених деревах часто трапляються трутовики *Bjerkandera adusta*, *Fomes fomentarius*, *Ganoderma lipsiense* – індикатори антропогенного впливу. Підріст із клена гостролистого різного віку спостерігаємо на багатьох ділянках лісової частини парку.

На лівому березі третього ставка наявний фрагмент заплавної лісу, що сформувався вздовж мережі струмків на слабо дренованому плакорі попід лісом і належить до біотопу **Д 1.6.2 Вологі та періодично вологі ліси з домінуванням дуба звичайного або видів в'яза.** В Україні більшість таких лісів є дуже фрагментованими чи похідними й утворюються на місці вирубаних дубових лісів.

Зміна гідрологічного режиму та господарська діяльність у минулому призвела до зміни видового складу: у деревному ярусі зникає вільха, майже немає дуба, проте з'явилися *Salix alba*. Це зближує цей біотоп з іншим типом – Д 1.6.1. **Заплавні вербові і тополеві ліси.** Деревний ярус біотопу досить розріджений (до 0,7) і складається переважно з *Alnus glutinosa*, *Salix alba*, з чагарників *Sambucus nigra*. У трав'яному ярусі окрім нітрофілів (*Urtica dioica*) зростає низка цікавих мезофітів: *Inula helenium*, *Angelica sylvestris*, *Chaerophyllum odoratum*, види роду *Carex*. Незважаючи на близькість до мережі доріжок, рівень синантропізації цієї ділянки незначний.

Цікаве рослинне угруповання сформувалося вздовж струмка під пішохідним мостом, що з'єднує другий і третій ставок. Тут представлені елементи двох біотопів В 4.1.2. **Прибережні злаково-різнотравні зарості вздовж водотоків і В 4.1.5. Угруповання нітрофільної однорічної рослинності на мулистих берегах річок та обмілинах.** Трав'яний покрив розріджений (до 90% проективного покриття), сформований невисокими повітряно-водними видами (*Eleocharis palustris*, *Alisma plantago-aquatica*, *Scirpus sylvestris*, *Juncus articulatus*) та злаками *Agrostis stolonifera*, *Alopecurus aequalis*, *Catabrosa aquatica*, *Leersia oryzoides*. У формуванні рослинного покриву

незначну роль (проективне покриття до 5%) відіграє *Bidens frondosa* та поодинокі екземпляри *Phalacrogloma annua*.

Головні висновки. На території парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва Феофанія представлені біотопи, типові для лісової і лісостепової зони різних типів: водні, трав'яні, лісові і синантропні, кожен з яких є об'єктом запропонованого екскурсійного маршруту. Для всіх ділянок наведено еколого-ценотичні особливості, індикаторні види та антропогенний вплив.

Рис. 6. Біотопи В 1.3. Ділянки постійних непроточних водойм без вищої водної рослинності, В 3.3. Ділянки водотоків без вищої водної рослинності ставків парку Феофанія

Рис. 7. Елемент біотопу Д 1.6.2 Вологі та періодично вологі ліси з домінуванням дуба звичайного або видів в'яза

Проведена робота є прикладом інтерпретації паркової і напівприродної лісової рослинності за оселищною концепцією.

Перспективи використання результатів дослідження. Проведене дослідження показало, що парки

в межах міста і в умовах антропогенної трансформації є резерватами природних видів і угруповань. До того ж вони відіграють суттєву роль, окрім утилітарної рекреаційної, сприяють проведенню екологічної просвітницької роботи.

Література

1. Національний каталог біотопів України. За ред. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Я. Шеффера. К. : ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 442 с.
2. Синантропізація рослинного покриву України: III Всеукраїнської наукової конференції, 26-27 вересня 2019 р., м. Київ : Збірник наукових статей. Київ : Наш формат, 2019. 184 с.